

РОЗВИТОК СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В НЕСТАБІЛЬНОМУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

DOI: 10.32620/cher.2020.1.05

Постановка проблеми. У статті наводяться авторські підходи щодо розвитку страхової системи України та повного розкриття його внутрішнього потенціалу. *Метою статті* є виявлення факторів, які стимулюють розвиток страхового ринку, сприяють реалізації ефективних соціально-економічних відносин в країні та формуванню пріоритетів розвитку страхового ринку у нестабільному зовнішньому і внутрішньому середовищі. *Методологічною основою дослідження* стали способи і принципи наукового пізнання, загальні та спеціальні методи, прийоми що використані для оцінювання чинників впливу на ефективне функціонування страхової системи України. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення щодо певних позитивних зрушень в страховій системі завдяки врахування та налаштування до вимог національної та глобальної економіки. *Виклад основного матеріалу.* Підкреслено, що в умовах нестабільного соціально-економічного середовища рівень розвитку страхового ринку залежить від змін, які відбуваються в країні та темпів зростання чи уповільнення національної економіки. Доведено, що оцінювання гальмування чи стимулювання розвитку страхової системи доречно проводити за глобальними, політичними, фінансово-економічними, соціальними та інформаційно-технологічними чинниками, що визначають різні аспекти ефективної страхової діяльності та стабільності національної економіки. *Оригінальність та практична значимість дослідження.* Використані теоретико-методологічні підходи до формування концепції розвитку страхової системи мають прикладне застосування до всіх галузей національної економіки, є оригінальними, з точки зору їх використання в умовах нестабільного соціально-економічного середовища. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Запропонована концепція розвитку страхової системи дозволяє комплексно оцінювати тенденції та зміни, що відбуваються в рамках реформ у страхуванні та визначати подальші орієнтири розвитку страхового ринку України у мінливому соціально-економічному середовищі. Подальші дослідження будуть спрямовані на страхове забезпечення стабільності національної економіки в умовах системних валютних коливань, що впливає на податково-бюджетну політику держави та стратегії подальшого розвитку її економіки.

Ключові слова:

страхова система, рівень розвитку, нестабільне середовище, національна економіка.

DEVELOPMENT OF UKRAINE INSURANCE SYSTEM IN UNSTABLE SOCIAL AND ECONOMIC ENVIRONMENT

Formulation of the problem. In the article are brought the authorial approaches in relation to development of the Ukraine insurance system and complete opening its internal potential. *The aim of the article* are exposures of factors, that stimulate insurance market development, assist realization of effective socio-economic relations in a country and forming of priorities the insurance market development in an unstable external and internal environment. *Methodological basis of research* became the methods and principles of scientific cognition, general and special methods, receptions that used for the evaluation of factors swim on the effective functioning of the insurance system of Ukraine. The basic *hypothesis of research* became the supposition in relation to certain positive changes in the insurance system with take to attention and tuning to the requirements of national and global economy. *Statement of the main material.* Underline, that in the conditions of unstable socio-economic environment the level of insurance market development depends on changes that it takes place in a country and rates of increase or deceleration of national economy. It is well-proven that the evaluation of braking or stimulation of development the insurance system appropriately to

¹ **Калінеску Тетяна Василівна**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси», Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Calinescu Tetyana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Finances Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4919-5788

e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com

conduct after global, political, financially-economic, social and informatively-technological factors that determine the different aspects of effective insurance activity and stability of national economy. *Originality and practical meaningfulness of research.* The used theoretically-methodological approaches to forming of conception the development of the insurance system have the practical applied to all industries of national economy, is original, from the point of view their using in the conditions of unstable socio-economic environment. *Conclusions and prospects of further researches.* The offered conception of development the insurance system allows complex to estimate tendencies and changes that take place within the framework of reforms in insurance and to determine the further reference-points the development of Ukraine insurance market in a changeable socio-economic environment. Further researches will be directed to insurance coverage of stability the national economy in the conditions of system currency vibrations, that influences on the tax and budget policy of the state and strategy of further development of its economy.

Keywords:

insurance system, level of development, unstable environment, national economy

РАЗВИТИЕ СТРАХОВОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ В НЕСТАБИЛЬНОМ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СРЕДЕ

Постановка проблемы. В статье приводятся авторские подходы относительно развития страховой системы Украины и полного раскрытия ее внутреннего потенциала. *Целью статьи* является выявление факторов, которые стимулируют развитие страхового рынка, способствуют реализации эффективных социально-экономических отношений в стране, формированию приоритетов развития страхового рынка в нестабильной внешней и внутренней среде. *Методологической основой исследования* стали способы и принципы научного познания, общие и специальные методы, приемы, которые использованы для оценки факторов влияния на эффективное функционирование страховой системы Украины. *Основной гипотезой исследования* стало предположение относительно определенных позитивных сдвигов в страховой системе, благодаря учету и принятия к сведению требований национальной и глобальной экономики. *Изложение основного материала.* Подчеркнуто, что в условиях нестабильной социально-экономической среды уровень развития страхового рынка зависит от изменений, которые происходят в стране и темпов роста или замедления национальной экономики. Доказано, что оценка пробуксовки или стимулирования развития страховой системы уместно проводить с учетом глобальных, политических, финансово-экономических, социальных и информационно-технологических факторов, которые определяют разные аспекты эффективной страховой деятельности и стабильность национальной экономики. *Оригинальность и практическая значимость исследования.* Использованные теоретико-методологические подходы к формированию концепции развития страховой системы имеют прикладное использование ко всем отраслям национальной экономики, являются оригинальными, с точки зрения их применения в условиях нестабильной социально-экономической среды. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Предложенная концепция развития страховой системы позволяет комплексно оценивать тенденции и изменения, которые происходят в рамках реформ в страховании и определять дальнейшие ориентиры развития страхового рынка Украины в неустойчивой социально-экономической среде. Дальнейшие исследования будут направлены на страховое обеспечение стабильности национальной экономики в условиях системных валютных колебаний, которые влияют на налогово-бюджетную политику государства и стратегии дальнейшего развития ее экономики.

Ключевые слова:

страховая система, уровень развития, нестабильная среда, национальная экономика.

Постановка проблеми. Нестабільне соціально-економічне середовище викликано динамічними глобалізаційними процесами, що визначають рівень інтернаціоналізації та інтеграції економіки. Під впливом глобалізації здійснюється лібералізація соціально-політичної сфери, демократизація соціально-економічних відносин, відбувається трансформація виробництва і ринку робочої сили, здійснюється технологічне оновлення та інформатизація виробництва. Головне завдання полягає в тому, щоб своєчасно виявити зміни

та виробити рішення, які дозволять використати переваги національної економіки, зробити виважені кроки у напрямку удосконалення й розвитку страхового ринку в Україні.

Розвиток страхових відносин в умовах глобалізаційних викликів відбувається шляхом стирання законодавчих та економічних бар'єрів між різними страховими ринками світу. І має на меті - формування глобального страхового простору. Це явище відбувається шляхом: концентрації страхового капіталу; зрощення банківського, фінансового та стра-

хового капіталу; концентрації на ринку страхових посередників, споживачів страхових послуг; зміни попиту на традиційні страхові пропозиції та активізації участі страховиків у пенсійному страхуванні; розширення сфери використання приватного комерційного страхування, форм і видів страхових послуг, що буде сприяти нарощенню та розширенню страхового середовища та повній комп'ютеризації ринку страхування. Саме інтенсифікація страхового простору вимагає від національного страхового ринку нових механізмів адаптації до режимів міжнародної торгівлі страховими послугами, системи страхового нагляду й умов функціонування страхових ринків. Тому виникає необхідність виявлення причин, форм й сучасних тенденцій зміни страхового середовища, що дозволить скорегувати та налаштувати розвиток страхового ринку України до нестійких умов внутрішнього і зовнішнього соціально-економічного середовища та світових потрясінь на фоні загального карантину щодо COVID – 19.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Майже кожен рік в Україні проводиться низка семінарів, конференцій, присвячених сучасному розвитку страхового ринку в Україні [1, 2, 3, 4], захищаються дисертаційні роботи щодо удосконалення страхової діяльності на ринку країни [5], проте загалом досліджуються переважно страхування життя, пенсійне, медичне та майнове страхування [6, с. 276–298].

Український ринок страхування охоплює усю сукупність міжнародних страхових операцій і обумовлює велику кількість об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на розвиток страхової системи в умовах кризових явищ. Усі фактори, що впливають на діяльність страхової галузі України, можна включити до груп, а саме тих, що [7]: а) гальмують розвиток страхової справи; б) стимулюють її розвиток. До факторів, що уповільнюють розвиток страхового ринку можна віднести: відсутність чіткої цілеспрямованої державної політики в сфері розвитку страхування; фінансово-економічну нестабільність в країні; недосконалість страхового законодавства; низьку страхову культуру населення; слабкість податкових стимулів; відсутність надійних схем інвестування. Що стосується інших факторів групи б), то вони ще й досі не визначені.

Тому **метою дослідження** є виявлення факторів, які стимулюють розвиток страхового ринку, сприяють реалізації його потенціалу та послаблюють вплив гальмуючих соціально-економічних процесів на розвиток страхової системи України та формування концепції розвитку страхового ринку у нестабільному зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дане дослідження проводиться в рамках науково-дослідної роботи, що здійснюється у 2018 - 2020 роках на кафедрі «Фінанси» Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» за темою «Сучасні детермінанти розвитку фінансів та обліку в умовах системної кризи» (номер державної реєстрації – 0118U004462) та виконання останнього етапу дослідження «Страхова система та розвиток виробничих підприємств у нестабільному валютному середовищі». Це дослідження довело, що розвиток страхового ринку України є похідною від соціально-економічного розвитку [6, с. 263–276]. Тобто переважно на страхування впливають ті ж чинники, що характеризують певне становище в Україні. Ці чинники можна об'єднати у такі групи [8, с. 150–153; 9, с. 749–754]:

1) глобальні, котрі зумовлюють вплив світових економічних й фінансових систем на національну економіку, визначають циклічний та нестабільний характер впливу і знижують точність визначення масштабів і часу наступних змін;

2) політичні, що характеризують наміри влади щодо розбудови країни, у тому числі у страховій сфері. До них мають відношення: нестабільна політична ситуація, недосконале законодавство, в тому числі з оподаткування, іноземного інвестування та інше правове поле, що неадаптоване до вимог міжнародного страхового ринку;

3) фінансово-економічні (макро- і мікроекономічні), визначають обсяг грошових потоків, що перерозподіляється через систему страхування, місце і роль страхування в економічній системі України. Саме страхові резерви та тимчасова вільні кошти страховиків слід розглядати як внутрішні фінансові потоки у державі, які можуть стимулювати розвиток економіки, інвестицій і соціальної сфери. На рівень цього перерозподілу впливають: інфляція, нестабільний валютний курс, низька платоспроможність та рівень доходів

населення, бюджетне фінансування сфери охорони здоров'я, освіти, культури і спорту і т.п.;

4) соціальні, що визначають динаміку, структуру населення та споживчі переваги страховиків, традиції та соціальний статус ринку страхування, рівень урбанізації в країні, що позначається на розвитку інфраструктури страхового ринку та визначенні специфічних ризиків страхування, виходячи з менталітету, релігійних і культурних уподобань громадян країни. Цю групу визначають демографічна ситуація, особливо низька народжуваність та висока смертність, постарінні населення, зміна рівня пенсійних виплат й віку виходу на пенсію, глобальна зміна клімату та інші похідні проблеми, що негативно відбивається на українському суспільстві;

5) інформаційно-технологічні, що визначають рівень технологічного та інформаційного розвитку страхової галузі. Сучасний розвиток страхування створює жорсткі вимоги до достовірності й точності інформаційних даних щодо оцінювання ефективності функціонування страхової системи, котрі визначаються інноваційними інформаційними технологіями покриття, їх удосконаленням, модернізацією та різними проблемними аспектами їх запровадження.

Завдяки страхуванню створюються більш широкі можливості соціального захисту населення та суб'єктів господарювання, зменшується навантаження на державний бюджет, відшкодування збитків техногенного характеру. Саме розв'язання багатьох проблем страхування залежить від того, наскільки ефективно функціонує страховий ринок. За оцінками експертів покриття страхового поля в Україні становить 3 – 5%, тоді як у країнах Західної Європи – 90% [9, с. 749]. Страховий ринок України займає 0,21% ринку Європи, а у світовій структурі йому належить лише 0,062%.

Сьогоднішній страховий ринок розвивається відповідно змінам в українській економіці [10, с. 143–144] та світовим тенденціям, а саме він намагається сприяти:

широкому впровадженню страхування життя, медичного та інших видів персонального страхування;

посиленню прав страховальників та забезпечення рівних умов діяльності для всіх страхових компаній, незалежно від форми власності, розміру капіталу, активів чи спеціалізації;

оптимізації порядку оподаткування страхових компаній з метою створення економічних стимулів їх розвитку та запровадження страховиками інноваційних продуктів;

державній підтримці здійснення спеціальної професійної освіти з метою забезпечення потреб ринку у кваліфікованих фахівцях: страхових агентах, андеррайтерах, актуаріях, страхових інженерах та детективах.

Наступною важливою тенденцією розвитку системи страхування – є страхування старості (пенсійне страхування) [10, с. 144–146; 11, с. 189–196]. Усебічне стимулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення у рамках пенсійного страхування дозволить перетворити:

а) багатьох людей з утриманців суспільством на пенсійних страховиків завдяки існуванню приватних страхових компаній;

б) пенсійні накопичення у найвагоміше джерело довгострокових інвестиційних ресурсів для підприємств реального сектору національної економіки.

Успішний розвиток інтеграційних процесів на національному страховому ринку залежить від сталості фінансового середовища господарюючих суб'єктів та населення (потенційних страховальників); формування фінансово стійких страхових організацій; активізації ролі держави і її органів в зміцненні та розвитку страхового ринку; формування державних пріоритетів у розвитку національного страхового ринку; розвитку законодавчої бази страхування; використання сучасних методів в управлінні страховими організаціями.

Оскільки обмеження глобалізації є нереальним, єдиним правильним варіантом дій в цих умовах є розробка нових підходів до регулювання процесів на національному страховому ринку, формування ефективних моделей управління страховими відносинами в Україні. З огляду на це необхідно означити параметри й тенденції розвитку сучасного світового страхового простору, сформулювати систему інструментів й механізмів економічного регулювання, які б оперативно реагували на ймовірні суттєві зміни в умовах страхової діяльності; забезпечити оптимальне (звужене) використання фіскальних механізмів регулювання страхових відносин за рахунок максимального зниження податкового навантаження на фінансові результати діяльності страховиків на основі запровадження прин-

ципів оподаткування в галузі страхування в країнах Європейського Союзу; адаптувати національне страхове право до міжнародного, що регулює торгівлю страховими послугами; налаштовувати страхову діяльність до вимог глобального страхового ринку; продовжити роботу з удосконалення системи й структури управління інститутами національного страхування.

Динамічні зміни, пов'язані з новими технологіями страхової діяльності, швидкі зміни оточуючого середовища, необхідність прогнозування розвитку страхового ринку в умовах глобалізації примушують розроблювати ефективні концептуальні підходи щодо вибору правильної поведінки і управління

діяльністю суб'єктів господарювання на страховому ринку. В основі такої концепції мають знаходитись показники швидкої зміни зовнішнього середовища, інтеграційні процеси, що відбуваються в соціально-економічному зовнішньому та внутрішньому середовищі, глобальні аспекти, що примушують впорядковувати процеси страхування до вимог міжнародного ринку.

Концепцію розвитку страхової системи у нестабільному соціально – економічному середовищі можна розглядати на двох рівнях – національному і глобальному (див. рис. 1). Кожну із складових концепції можна поглиблювати і розширяти, додаючи до неї необхідні методи, інструменти та різні показники.

Рисунок – 1 Концепція розвитку страхової системи у нестабільному соціально – економічному середовищі
Джерело: розроблено автором.

В залежності від того який аспект страхування буде розглядатися (наприклад соціальне, пенсійне, валютне, медичне, страхування життя і т.п.), можна використовувати цю концепцію для кожного окремого виду та для комплексного оцінювання усього страхового

ринку. Це дозволить здійснювати моніторинг розвитку страхової системи, порівнювати тенденції її змін за показниками, що відповідають міжнародними нормам, стандартам й найбільш ефективними характеристикам оцінювання міжнародних страхових ринків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підводячи підсумок можна констатувати, що:

1. Страховий ринок України наразі тільки частково виконує свою соціально-економічну функцію, має дуже низьку ефективність своєї діяльності, особливо посередницький та інвестиційний сектор.

2. Активізувати діяльність страхового ринку можливо шляхом інвестицій в реальний сектор економіки та їх страхування й перестрахування, в тому числі у житлове будівництво, ринок нерухомості, у державні облигації, що є гарантованими та забезпеченими цінними паперами. А також шляхом поєднання страхових інвестицій зі страховим захистом фінансових інструментів, що дозволить розвинути ринок фінансових ф'ючерсів та опціонів з одночасним страхуванням та перестрахуванням цих фінансових угод.

3. Розвиток страхової системи визначається рівнем розвитку страхової культури населення, що наразі може бути оцінено за рівнем запровадження накопичувального загальнодержавного і недержавного страхування та загально обов'язкового чи добровільного соціального і медичного страхування. А це в свою чергу визначається платоспроможністю населення та рівнем зростання його доходів. Тому для підвищення рівня культури, довіри та мотивації громадян щодо отримання страхових послуг необхідно заходи щодо гарантування страхових виплат у тих обсягах, на які очікує страхувальник на кшталт світової практики. Задля цього мають бути створені у вищих освітніх програмах в рамках компетенцій, що мають отримати молодші бакалаври, бакалаври та магістри, що дозволить підготувати спеціалістів-професіоналів, котрі надалі будуть здійснювати й регулювати страхову діяльність, проводити просвітницькі заходи в цьому напрямі.

4. Необхідно більш розгалужене і заглиблене проведення науково-дослідних робіт у сфері страхування для виявлення проблемних аспектів страхового ринку та отримання сучасного науково-методичного забезпечення процесів страхування інструментами та механізмами, що сприятимуть подальшому розвитку страхової системи, забезпечення моніторингу та оцінювання ризиків відповідно до вимог міжнародного страхового ринку.

Запропонована концепція розвитку страхової системи у нестабільному соціально-економічному середовищі, що дозволяє

комплексно оцінювати тенденції та зміни, що відбуваються на страховому ринку та визначати подальші орієнтири розвитку страхового ринку України.

Подальші дослідження будуть спрямовані на проведення заходів щодо страхового забезпечення стабільності національної економіки в умовах мінливого валютного середовища, яке є важливим фактором формування та прогнозування фінансово-бюджетної й податкової політики держави та стратегій розвитку суб'єктів господарювання.

Література

1. *Страховий ринок: сучасні виклики в умовах глобалізації*: V Міжнар. науково-практичний семінар, 18 – 19 травня 2017 р., м. Львів [матеріали] / За ред. Сич О.А. Львів: ЛНУ, 2017. 194 с.
2. *Страховий ринок: сучасні виклики в умовах глобалізації*: II Міжнар. науково-практичний семінар, 14 – 15 травня 2015 р., м. Львів [матеріали] / редкол. К.В. Васьківська [та ін.]. Львів: ЛДФА, 2015. 108 с.
3. *Фінансове регулювання зрушень в економіці в Україні*: збірник тез доповідей учасників III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Мукачєво, 20 березня 2019 р. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2019. 314 с.
4. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України*: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (22 листопада 2018 р.). Київ: Алерта, 2018. 344 с.
5. Попова І. В. *Фінансовий контроль страхових організацій*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. Київ: ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана», 2015. 270 с.
6. *Проблеми розвитку фінансової системи України та шляхи їх вирішення*: монографія / М.І. Карлін, Ю.В. Шулик, А.В. Кулай та [ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Карліна. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 364 с.
7. Пліса В.Й. *Проблеми інтеграції страхового ринку України у світовий страховий простір*. URL: <https://forinsurer.com/public/02/12/01/135> (дата звернення: 06.01.2020 р.)
8. Бунін С.В. *Розвиток світового ринку страхових послуг в умовах глобальної конкуренції*: дис. на здобуття наук. ступеня канд.

екон. наук за спец. 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини. Харків: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2019. 218 с.

9. Воронкова О.М. Страхувий ринок України в умовах сучасних інституціональних перетворень. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Вип. 14, 2016. С. 749–754.

10. *Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку*. Львів: Кальварія, 2017. 168 с.

11. Фрідман М., Фрідман Р. *Капіталізм і свобода*. Пер. з англ. Н. Рогачевська. Київ: Наш формат, 2017. 216 с.

References

1. Insurance market: modern calls in the conditions of globalization (2017). Materials of V International science and practical seminar, May, 18–19, Lviv. Ed. O.A. Sych. Lviv: LNU, 194.

2. Insurance market: modern calls in the conditions of globalization (2015). Materials of II International science and practical seminar, May, 14–15, Lviv. Editors K.V. Vaskivska and other. Lviv: LSFA, 108.

3. Financial Regulation Of Changes In The Economy Of Ukraine (2019). Collection Of Abstracts. III International scientific conference, Mukachevo, March, 20. Mukachevo: MSU Printing, 314.

Стаття надійшла

до редакції : 06.01.2020 р.

4. Modern state and priorities of modernizations the financial and economic system of Ukraine (2018). Materials of IX Ukrainian science and practical conference of higher education graduated students and young scientists (November, 22). Kyiv: Alerta, 344.

5. *Popova, I.V.* (2015). Financial control of insurance organizations. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.08 - Money, Finances and Credit. Kyiv: SHEE «KNEU after the name V. Hetman», 270.

6. *Karlin, M.I. & Shulik, Y.V. & Kulai, A.V. & other* (2014). Problems of development the financial system of Ukraine and ways of their decision. Lutsk: Tower printing, 364.

7. *Plisa, V.Y.* (2012). Problems of integration of insurance market of Ukraine are in outer insurance space. Retrieved from: <https://forinsurer.com/public/02/12/01/135>

8. *Bunin, S.V.* (2019). Development of the word market of insurance service on the conditions of global competition. Manuscript of candidate degree for specialty 08.00.02 - World economy and international economic relations. Kharkiv: Kharkiv National University after name of V.N. Karazin, 218.

9. *Voronkova, O.M.* (2016). Ukraine's Insurance Market in Conditions of Current Institutional Reformation, V. 14, 749 – 754.

10. *Україна 2030: Доктрина* of the balanced development (2017). Lviv: Kalvaria, 168.

11. *Fridman, M. & Fridman, R.* (2017). *Capitalism and Freedom*. Kyiv: Our format, 216.

Стаття прийнята

до друку: 03.03.2020р.

Бібліографічний опис для цитування :

Калінеску Т. В. Розвиток страхової системи України в нестабільному соціально-економічному середовищі / Т. В. Калінеску // Часопис економічних реформ. – 2020. – № 1 (37). – С. 36–42.

